

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwa Shuleni)

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2013

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **tisa (9)**
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu A,B, C na D, swali **moja** kutoka sehemu C, na maswali **matatu** kutoka sehemu E. Swali la 15 ni la lazima.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma kwa makini kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali yanayofuata:

Baba alikuwa na wajibu maalum wa kuhakikisha usalama wa familia yake. Ilimbidi awe na nyumba watakamoishi mke na watoto. Nyumba zilijengwa kwa mitindo tofauti katika sehemu mbalimbali hapa nchini. Wanyakusa walikuwa na ujenzi wao ambao ni tofauti na ule wa Wahaya. Wote wakijenga kwa ufundi wa kuvutia sana. Serikali yetu imehifadhi kwa njia ya makumbusho nyumba zilizojengwa na wakazi wa sehemu mbalimbali hapa nchini wakitumia mitindo yao ya asili. Nyumba hizi zipo katika kijiji cha makumbusho kilichopo nje kidogo ya jiji la Dar es Salaam.

Baba akishirikiana na mama walikuwa na wajibu wa kuhakikisha kuwa jamii yao ilipata chakula cha kutosha. Mapema watoto nao walishiriki katika shughuli za kutafuta na kuandaa chakula.

Jamii nyingine hapa nchini zilikuwa zikishughulika na ufugaji tu. Maisha na utajiri wa jamii hizi ulitegemea wanyama. Tangu utoto wao, mafunzo makuu yalihusu ufugaji. Kwa mfano, mtoto wa kimasai alijifunza kuchunga na kulinda wanyama wake tangu utotoni. Ilimbidi awe askari hodari, aweze kupambana na maadui waliotaka kuteka wanyama wao. Alitakiwa aweze kupigana na wanyama wakali porini wenye kuishambulia mifugo. Kumuuu simba ilikuwa ni ishara kubwa ya uhodari wa kijana wa kimasai. Mafunzo ya kumwanda kijana huyo, tangu utoto wake kwa kazi zitakazomkabili katika maisha, yalichukua sehemu kubwa ya malezi.

Kijana wa Kihaya alikabiliwa na mazingira tofauti sana na yale mwenzie wa kimasai. Wahaya ni wakulima, ufugaji ulichukua sehemu ndogo tu katika shughuli zao za kiuchumi. Wahaya hulima mazao ya kudumu kama vile migomba, mashamba yao yalihatiji ulinzi na utunzaji mzuri. Hivyo serikali imara yenye kuhakikisha amani katika nchi ili raia waweze kuendelea na kazi za kilimo kwa amani, ilihitajika. Pia Wahaya walihatiji nyumba za kudumu; maana hali ya maisha yao haikuruhusu uhamaji wa mara kwa mara kama vile Wamasai. Kwa hiyo mafunzo kamili yalihatijika ili kuwaandaa watoto kwa maisha ya namna hiyo.

Maisha katika sehemu mbalimbali katika nchi yalilazimu ziwepo njia maalum za kuwalea, kuwafundisha na kuwaandaa kwa yale yatakayowakabili katika siku za usoni.

Maswali

(a) Eleza faida mbili zinazoweza kupatikana kwa kuhifadhi mitindo ya nyumba za asili katika kijiji cha makumbusho.

- Inahifadhi urithi wa kitamaduni kwa vizazi vijavyo.
- Inaongeza utalii na mapato kwa taifa kupitia wageni wanaotembelea kijiji hicho.

(b) Unafikiri ni sababu gani iliifanya jamii ya Kimasai kuhamahama?

Jamii ya Kimasai iliamahama kutokana na maisha yao ya ufugaji, ambayo yalihatiji utafutaji wa malisho bora na maji kwa wanyama wao.

(c) Kwa mujibu wa habari uliyoisoma vijana walikuwa na jukumu gani katika jamii zao?

Vijana walihusika na kazi za kuchunga, kulinda mifugo, kulima mashamba, na kuandaliwa kwa majukumu muhimu ya siku za usoni kama askari au wakulima.

(d) Andika kichwa cha habari kisichozidi maneno matano kinachofaa kwa habari uliyoisoma.
"Maisha na Malezi ya Jamii"

(e) Andika methali ya Kiswahili inayoendana na aya ya mwisho ya habari uliyoisoma.
"Samaki mkunje angali mbichi."

2. Fupisha habari uliyoisoma kwa maneno yasiyozidi mia moja (100).

Wajibu wa baba na mama ulikuwa kuhakikisha usalama wa familia, chakula cha kutosha, na malezi bora. Jamii za Tanzania zilitofautiana katika maisha na malezi, kama Wamasai waliotegemea ufugaji na Wahaya waliolima mazao ya kudumu. Vijana walihusishwa na mafunzo ya kazi za siku za usoni, kama kuchunga, kulinda mifugo, na kutunza mashamba. Serikali ilihifadhi nyumba za asili kupitia kijiji cha makumbusho ili kuhifadhi urithi wa kitamaduni. Maisha ya jamii yaliendeshwa kulingana na mazingira yao.

3. Onesha nomino katika tungo zifuatazo kisha bainisha ni aina gani ya nomino:

(a) Hatuna budi kumshukuru Mola.

Nomino: Mola – Nomino ya Kipekee.

(b) Mazao yamestawi shambani.

Nomino: Mazao, shambani – Nomino ya Kawaida.

(c) Uzalendo usisitizwe shuleni.

Nomino: Uzalendo, shuleni – Nomino ya Dhahania na Nomino ya Kawaida.

(d) Mpeleke mtoto ndani.

Nomino: Mtoto – Nomino ya Kawaida.

(e) Nimechoshwa na upweke.

Nomino: Upweke – Nomino ya Dhahania.

4. Andika tungo zifuatazo kwa usahihi:

(a) Mwenyekiti alihairisha kikao.

Sahihi: Mwenyekiti aliahirisha kikao.

(b) Mtoto amedumbukia shimoni.

Sahihi: Mtoto amedondokea shimoni.

(c) Kila mwanafunzi anatakiwa kuchangia deksi.

Sahihi: Kila mwanafunzi anatakiwa kuchangia dawati.

(d) Mama amenunua dazani ya sufuria.

Sahihi: Mama amenunua dazeni ya sufuria.

(e) Mwanafunzi msafi amepewa zawadi.

Sahihi: Mwanafunzi msafi amepewa zawadi.

5. Tambulisha viambishi vyenye dhima zilizowekwa kwenye mabano katika maneno yafuatayo:

(a) Hakukumbuka (njeo ya wakati uliopita)

Viambishi: -li-

(b) Wamekamatana (kauli ya kutendana)

Viambishi: -ana

(c) Akisema (hali ya masharti)

Viambishi: -ki-

(d) Ananiona (kurejesha mtendwa)

Viambishi: -ni-

(e) Tuliwashangilia (kurejesha watenda)

Viambishi: -wa-

(f) Huimba (hali ya mazoea)

Viambishi: hu-

(g) Wamelima (wakati uliopita hali timilifu)

Viambishi: -me-

(h) Wanatucheka (urejeshi wa watendwa)

Viambishi: -tu-

(i) Hawakusoma (ukanushi)

Viambishi: ha-

(j) Amenipigisha (kauli ya kutendesha)

Viambishi: -sha-

6. Onesha maana tano za neno “kata” na kwa kila maana tunga sentensi moja:

(i) Kufanya kitu kiwe vipande:

Mfano: Fundi anakata mbao kwa kutumia shoka.

(ii) Kukata maamuzi:

Mfano: Serikali imekata kuongeza kodi kwa wananchi.

(iii) Kuharibu mtiririko wa kitu:

Mfano: Majambazi walikata umeme usiku wa manane.

(iv) Sehemu ndogo ya kiutawala:

Mfano: Anaishi kata ya Mbugani, wilaya ya Temeke.

(v) Kukataa jambo:

Mfano: Aliamua kukata mwaliko wa harusi.

7. “Upatanisho wa kisarufi ni kigezo kimojawapo kati ya vigezo vya kuunda ngeli za nomino.” Thibitisha dai hilo kwa kutunga sentensi ukitumia ngeli zifuatazo:

(a) U-I

-Mti umeanguka.

- miti imeanguka

(b) LI-YA

-Tunda limeiva.
-matumda yameiva
(c) U-ZI
-Uzi umekatika.
-nyuzi zimekatika

(d) I-ZI
Nyumba imeanguka.
-nyumna zimeanguka
(e) U-YA
Uwanja umejaa maji.

8. Wewe ni mfanyabiashara mashuhuri mjini Dodoma. Andika barua ya kutuma bidhaa kwa mteja wako aitwaye Dunia Msimbo anayeishi Lindi. Jina lako liwe Nyila Sasisha

Barua ya kutuma bidhaa kwa mteja anayeitwa Dunia Msimbo anayeishi Lindi:

Kwa:
Dunia Msimbo,
S.L.P 456,
Lindi.

Tarehe: 26/01/2025

Yah: Kutuma Bidhaa Zako

Mpendwa Msimbo,
Naandika barua hii kuthibitisha kuwa bidhaa ulizoagiza zimeandaliwa na zitatumwa kwako kesho kupitia kampuni ya usafirishaji ya Makini Express. Bidhaa ni pamoja na:

1. Magunia matano ya mchele.
2. Katoni tatu za mafuta ya kupikia.
3. Ndoo tano za sukari.

Bidhaa hizo zinatarajiwa kufika ndani ya siku mbili. Tafadhali thibitisha mapokezi yako baada ya kupokea. Asante kwa kuendelea kushirikiana nami katika biashara.

Wako,
Nyila Sasisha

9. Andika tangazo kwenye gazeti la Rai ukitoa taarifa kuhusu kupotea kwa mwanao aitwaye Raha Karaha, jina lako liwe Furaha Machupa.

Tangazo la kupotea kwa mtoto:

TANGAZO LA KUPOTEA

Inasikitisha kutangaza kuwa mtoto wangu, Raha Karaha, mwenye umri wa miaka mitano, amepotea. Alionekana mara ya mwisho tarehe 24/01/2025 akiwa na suruali ya buluu na shati jeupe.

Yeyote mwenye taarifa kuhusu mtoto huyu tafadhali wasiliana nami kwa namba 0789 123 456 au nenda kituo cha polisi cha karibu.

Furaha Machupa

Dodoma.

10. Kwa kutumia hoja tano, oneshwa juhudi za Wajerumani katika kukuza na kueneza lugha ya Kiswahili nchini wakati wa utawala wao:

(i) Kutangaza Kiswahili kama lugha rasmi ya utawala:

Wajerumani walitumia Kiswahili katika nyaraka za serikali, ikiwemo matangazo na mawasiliano ya ofisi.

(ii) Kuanzisha shule za Kiswahili:

Wajerumani walifungua shule zilizofundisha Kiswahili kwa lengo la kuwasiliana na wananchi.

(iii) Uchapishaji wa vitabu vya Kiswahili:

Walichapisha vitabu vya Kiswahili, kama vile kamusi na vitabu vya dini, ili kusaidia watu kujifunza lugha hiyo.

(iv) Matumizi ya Kiswahili katika makanisa:

Wamisionari Wajerumani walitumia Kiswahili katika mafundisho ya kidini, hivyo kukuza matumizi ya lugha hiyo.

(v) Matumizi ya Kiswahili kwenye vyombo vya habari:

Wajerumani walitumia Kiswahili katika magazeti na matangazo ya redio, kama gazeti la DOA lililokuwa na makala za Kiswahili.

11. Fafanua matatizo matano ya kuhifadhi kazi za fasihi simulizi kwenye kanda za kunasa sauti.

Hifadhi ya kazi za fasihi simulizi kwenye kanda za kunasa sauti ni mojawapo ya mbinu muhimu za kuhifadhi urithi wa kitamaduni. Hata hivyo, kuna changamoto kadhaa zinazojitokeza:

(i) Kuharibika kwa kanda za kunasa sauti

Kanda zinaweza kuathiriwa na hali ya mazingira kama joto kali, unyevu, na vumbi. Hali hizi husababisha kupotea kwa ubora wa sauti. Mfano, kanda zinazohifadhiwa katika maeneo yasiyo salama huathirika na kushindwa kutumika baada ya muda mfupi.

(ii) Kupitwa na wakati kwa teknolojia

Teknolojia ya kanda za kunasa sauti, kama cassette tapes, imepitwa na wakati, na vifaa vya kuzitumia vimekuwa vigumu kupatikana. Mfano, mashine za kanda zimepungua sokoni, hali inayowafanya watu washindwe kusikiliza kazi zilizohifadhiwa.

(iii) Uharibifu wa sauti asilia

Wakati mwingine kanda za sauti zinashindwa kunasa lafudhi na uhalisia wa kazi za fasihi simulizi, hivyo kupoteza uhalisia. Mfano, rekodi za zamani zinaweza kuwa na kelele nyingi, zinazoathiri ubora wa kazi.

(iv) Upotevu wa kanda

Kanda zinapotea kwa urahisi ikiwa hazihifadhiwi vizuri au zinapohamishwa kutoka sehemu moja kwenda nyingine. Mfano, maktaba nyingi hazina mfumo wa uhifadhi wa kielektroniki kwa kanda hizi.

(v) Uwezo mdogo wa uhifadhi wa muda mrefu

Kanda za sauti haziwezi kudumu kwa muda mrefu bila kupoteza ubora wa sauti. Mfano, kazi zilizorekodiwa miaka ishirini iliyopita mara nyingi zinahitaji kurekodiwa tena ili zibaki salama.

12. "Mshairi siku zote hukemea uonevu katika jamii." Thibitisha kauli hii kwa kutoa hoja tatu kutoka katika kila diwani kati ya diwani mbili ulizosoma.

Diwani: Wasakatonge

(i) Kukemea ukandamizaji wa tabaka maskini:

Shairi "Msaka Tonge" linaonyesha jinsi wanyonge wanavyonyonywa na tabaka la matajiri. Mfano: "Maskini husaka tonge, tajiri hula vyote."

(ii) Kukosoa uongozi mbovu:

Shairi "Mkweli Hana Haki" linamkosoa kiongozi anayepuuza wanyonge na kuendeleza uonevu. Mfano: "Uongozi wa leo ni mzigo kwa wanyonge."

(iii) Kuhimiza mshikamano wa wanyonge:

Shairi "Nguvu za Umma" linasisitiza umoja wa wanyonge dhidi ya uonevu wa kijamii. Mfano: "Tutashinda kwa mshikamano, si kwa nyuso za upweke."

Diwani: Malenga Wapya

(i) Kukosoa unyonyaji wa wakulima:

Shairi "Kilimo cha Mnyonge" linaonyesha jinsi wakulima wanavyotumikishwa bila malipo yanayolingana na kazi yao. Mfano: "Jembe la mnyonge, halipati mavuno ya haki."

(ii) Kupinga ubaguzi wa kijamii:

Shairi "Mshikamano wa Vijiji" linaonyesha umuhimu wa kupinga uonevu wa kijamii kupitia mshikamano. Mfano: "Vijiji vya umoja hufanikisha maendeleo."

(iii) Kukemea ukosefu wa haki za binadamu:

Shairi "Haki Yetu" linaeleza jinsi wanyonge wanavyoporwa haki zao na matajiri. Mfano: "Haki yetu inakanyagwa, tusikubali."

13. “Fasihi ni chuo cha kufundisha maisha kwa jamii husika.” Jadili ukweli wa kauli hii kwa kutoa hoja tatu kwa kila riwaya kati ya riwaya mbili ulizosoma.

Riwaya: Takadini

(i) Kujifunza kuishi kwa upendo:

Riwaya inaonyesha jinsi jamii inavyoweza kukubali tofauti za watu, kama Takadini ambaye alitengwa kwa sababu ya albinism lakini baadaye alikubalika.

(ii) Kukemea ubaguzi:

Inafundisha jamii umuhimu wa kukomesha ubaguzi wa rangi, ulemavu, na jinsia. Mfano: Watu wa kijiji walipojifunza kumheshimu Takadini.

(iii) Umuhimu wa mshikamano wa familia:

Riwaya inasisitiza umuhimu wa familia kumtunza kila mwanachama bila kujali hali yake. Mfano: Familia ya Takadini ilimlea licha ya changamoto za kijamii.

Riwaya: Watoto wa Maman’tilie

(i) Kupambana na changamoto za maisha:

Inawafundisha wanawake umuhimu wa kujitegemea kupitia biashara ndogo ndogo. Mfano: Mama ntilie wanapambana kuendesha familia zao.

(ii) Kukemea ukandamizaji wa kijinsia:

Riwaya inakemea jinsi wanawake wanavyonyonywa na mfumo wa kiuchumi. Mfano: Mama ntilie wanaokosa mikopo kwa sababu ya ubaguzi wa kijinsia.

(iii) Kuhamasisha elimu kwa watoto:

Inasisitiza umuhimu wa kusomesha watoto wa kike na wa kiume kwa usawa. Mfano: Wahusika wanahamasisha watoto kusoma licha ya changamoto.

14. Chagua wahusika watatu wa kike, kutoka katika kila tamthiliya kati ya tamthiliya mbili ulizosoma, kisha onyesha kukubalika kwao kama kielelezo cha maisha katika jamii.

Tamthiliya: Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe

(i) Mke wa Ngoswe: Anaonyesha uvumilivu kwa mume wake mzembe, lakini pia anahimiza uboreshaji wa maisha ya familia.

(ii) Mama wa Kijiji: Anasisitiza mshikamano wa kijamii kwa kushauri wanajamii kushirikiana.

(iii) Binti wa Kijiji: Anaonyesha umuhimu wa elimu kwa wanawake kama njia ya kuboresha maisha.

Tamthiliya: Kilio Chetu

(i) Mwanamke wa Shujaa: Anapambana kutetea haki za wanawake dhidi ya mfumo dume.

(ii) Mama wa Familia: Anaonyesha nguvu ya mama katika kusimamia familia licha ya changamoto za kijamii.

(iii) Binti wa Vijijini: Anaonyesha azma ya wanawake kubadilisha maisha yao kupitia elimu na kazi.

15. Tunga tenzi yenye beti tano kuhusu ongezeko la watoto wa mitaani.

Kichwa: Watoto wa Mitaani

Beti 1:

Watoto wa mitaani, maisha yao ni magumu,
Wanatembea kwa shida, njaa ikiwashikamu,
Hakuna wa kuwajali, wanapoteza matumaini,
Tujitahidi kuwalinda, wawe na maisha mazuri.

Beti 2:

Barabarani wanakaa, mvua na jua hawajali,
Nyumba hawana wategemea, mawe kama ni vitanda,
Wanapoteza utu wao, maisha yao si salama,
Tuwaokoe sasa hivi, wasipoteze matumaini.

Beti 3:

Wazazi wakibadili, mitazamo kwa watoto,
Kila mmoja atajua, mtoto ni baraka yetu,
Tujenge maisha bora, familia kuwa thabiti,
Watoto wasiwe tena, mitaani wasihitaji.

Beti 4:

Serikali na jamii, tuungane tuwasaidie,
Msaada wa elimu, watoto wetu wapate,
Tuwape nafasi bora, waishi maisha bora,
Mitani siyo makazi, bali ni mateso yao.

Beti 5:

Kwa pamoja tusimame, watoto wetu walindwe,
Maisha yao yawe bora, haki zao zisitupwe,
Watoto wa mitaani, ni jukumu la jamii,
Tusikubali wapotee, waweze kufanikiwa.